

tyckim hełmem, zwana jest hejnalicą, ponieważ co godzinę trębacz odgrywa z niej hejnał). Kościół zbudowano na przełomie XIV i XV stulecia, jako bazylikę. Jego wnętrze nosi cechy różnych stylów; z pewnością warta obejrzenia jest polichromia będąca dziełem Jana Matejki. W prezbiterium znajdują się średniowieczne witraże, jednak uwagę przykuwa przede wszystkim XV-wieczny ołtarz autorstwa Wita Stwosza (urodzonego w Norymberdze jako Weit Stoß). Wykonany z drewna lipowego poliptyk o wymiarach 13 × 11 m jest jednym z najwspanialszych ołtarzy gotyckich w Europie. Na jego skrzydłach widać sceny z życia Świętej Rodziny, a w polu centralnym – Zaśnięcie Matki Boskiej z postaciami apostołów. Obok bazyliki mariackiej wznosi się niewielki gotycki kościół św. Barbary, a na jej tyłach rozciąga się Mały Rynek z gotyckimi kamienicami, wyposażonymi w renesansowe stropy i ganki. U wylotu ul. Grodzkiej, wiodącej w stronę Wawelu, położony jest mały, jednonawowy kościół romański św. Wojciecha z przełomu XI i XII w.

Centrum Krakowa pełne jest zabytkowych obiektów architektonicznych. Z powodu ograniczonego miejsca można wymienić tylko kilka z nich: Collegium Maius, kościoły Franciszkanów i Dominikanów, kościół św. św. Piotra i Pawła oraz kościół św. Andrzeja. Collegium Maius, należące do Uniwersytetu Jagiellońskiego, na którego terenie działa Muzeum UJ, położone jest przy ul. św. Anny. Powstało w 1. połowie XV stulecia z kilku gotyckich kamienic. Jego słynny dziedzi-

niec urzeka późnogotyckimi kruzgankami, ozdobionymi tarczami herbów szlacheckich. Pośrodku znajduje się studnia, natomiast nad pierwszym piętrem wisi zegar. O pełnej godzinie w takt renesansowej muzyki przesuwają się postacie monarchów oraz fundatorów i dostojników uniwersyteckich.

Gotycki kościół Franciszkanów z 2. połowy XIII stulecia, z cechami budowli romańskiej, ze względu na pożary posiada wyposażenie neogotyckie. W świątyni tej został ochrzczony przyszły król Władysław Jagiełło. Malowidła ściennie w prezbiterium oraz w transepcie, jak też witraże w prezbiterium, a także witraż Bóg Ojciec nad chórem, są dziełami Stanisława Wyspiańskiego. W gotyckim kościele Dominikanów Św. Trójcy z XIII w., położonym po przeciwnej stronie placu Wszystkich Świętych, przetrwały liczne elementy architektury romańskiej: najstarsze w Krakowie kruzganki klasztorne, refektarz, fasada skrzydła klasztoru i ceglany fryz. W gotyckim portalu głównym motywy winorośli przeplatają się z wizerunkami smoków. Wewnątrz znajduje się spiżowe epitafium Kallimacha autorstwa Wita Stwosza; warto też rzucić okiem na barokową kaplicę Lubomirskich.

Kościół św. św. Piotra i Pawła z początków XVII w. jest pierwszą krakowską budowlą w stylu barokowym. Wzorem dla niego był rzymski kościół Il Gesu. Godne podziwu są zdobiące wnętrze dekoracje stiukowe Falconiego. W są-

Kościół św. św. Piotra i Pawła (z lewej) oraz św. Andrzeja (z prawej) przy ul. Grodzkiej. Pierwszy uznawany jest za najpiękniejszą barokową świątynię Krakowa, drugi, romański, jest jednym z najstarszych w mieście.

siedztwie wznosi się romański kościół obronny św. Andrzeja, ufundowany w ostatnich latach XI w. przez księcia Władysława Hermana. Fasada flankowana jest dwiema wieżami z barokowymi hełmami, wewnątrz zostało przebudowane w epoce baroku.

Ze średniowiecznych umocnień miejskich – dziś na ich miejscu rozciągają się tereny zielone, czyli Planty – zachowały się Barbakan z końca XV stulecia (jeden obok warszawskiego na terenie Polski), a także młodsza o blisko 200 lat Brama Floriańska; w pobliżu znajduje się gotycka Baszta Stolarska, a nieco dalej XIV-wieczna Baszta Ciesielska i pochodząca z końca następnego stulecia Baszta Pasamoników. Do związanych z umocnieniami obiektów należy zaliczyć Arsenał, połączony z dawnym klaszturem Pijarów.

W stronę Wawelu wiedzie ul. Kanonicza, przy której stoi kilka interesujących kamienic w stylu gotyckim, renesansowym, barokowym i klasycystycznym.

Wapienne wzgórze wznosi się 25 m ponad lustrem wiślanej wody, na wysokości 238 m n.p.m. Niegdyś było ono otoczone mokradłami i rozlewiskami, a więc miało wybitnie obronny charakter. Po testamencie Bolesława Krzywoustego Wawel stał się siedzibą księcia seniora, a od koronacji Łokietka w 1320 r. – rezydencją królewską. Mury otaczające go obecnie pochodzą z XIX stulecia. W ciągu murów znajdują się: Brama Herbowa, Brama Wazów z końca XVI w., bastion Władysława z pomnikiem Kościuszki projektu Marconiego, Wieża Sandomierska z XV w. i o wiek młodszą Wieża Senatorska oraz Wieża Złodziejska. Gotycki zamek, wzniesiony przez Władysława Łokietka i Kazimierza Wielkiego, został zgodnie z renesansową manierą przebudowany za czasów ostatnich Jagiellonów. Z tego okresu pochodzi wspaniały renesansowy dziedziniec arkadowy. Po odzyskaniu z rąk Austriaków Wawelu na początku XX stulecia budowlę stopniowo rekonstruowano. Warto zwrócić uwagę na piękne portale gotycko-renesansowe. Wnętrza sal zdobione są polichromią i nakryte stropami kasetonowymi, a na ścianach niektórych pomieszczeń wiszą słynne arras wawelskie. Wnętrza zamkowe udostępnione są do zwiedzania (dwie trasy), a ponadto mieszczą się tu ekspozycje w zbrojowni i skarbcu koronnym oraz wystawa „Wawel zaginiony” z rekonstrukcją romańskiej rotundy św. św. Feliksa i Adaukta.

Słynne „okno papieskie” znajdujące się nad bramą wjazdową na teren pałacu biskupiego. Po śmierci papieża-Polaka przyozdobiono je fotografią Jana Pawła II.

Zaraz za Bramą Herbową mieści się katedra wawelska – gotycka świątynia z XIV w. z elementami romańskimi, np. z kryptą św. Leonarda, dolne partie Wieży Srebrnych Dzwonów i Wieży Zegarowej. Katedra jest trójnawową bazyliką z nawą poprzeczną, ambitem oraz wieńcem ka-

Największa sala zamku królewskiego na Wawelu – Senatorska, zwana także Tanecznicą.

Tatrzański Rezerwat Biosfery

Rok wpisania na listę: 1992

Tatry to najwyższe, a wiele osób twierdzi, że i najpiękniejsze, polskie góry. Tylko jedna czwarta ich obszaru znajduje się na terenie naszego kraju, pozostała część, w tym najwyższe szczyty na czele z Gerlachem (2555 m n.p.m.), należy do terytorium Słowacji. Tatry mają wyraźny piętrowy układ roślinności – od regli poprzez piętra kosodrzewiny i hal wysokogórskich aż po turnie. Liczne jeziora, najczęściej na dnach kotłów polodowcowych, są niewątpliwą ozdobą krajobrazu. Tatry to również tutejsi górale i bogata kultura materialna, która nierozdzielnie wiąże się z górami. Po obydwu stronach granicy tereny tatrzańskie chronione są w ramach parków narodowych oraz Tatrzańskiego Rezerwatu Biosfery.

Łańcuch Tatr rozciąga się po obu stronach granicy polsko-słowackiej i częściowo wzdłuż europejskiego działu wodnego. Od północy otacza je Podhale, od wschodu Spisz, od południa Liptów, a od zachodu – Orawa. Licząc od Przełęczy Hu-

we jeziora górskie. Z kolei w Tatrach Zachodnich i Bielskich znajdują się najciekawsze tatrzańskie jaskinie. Całkowity obszar tych gór obejmuje powierzchnię ok. 785 km², z czego jedynie 175 km² (czyli ok. jednej czwartej) koncentruje się na terytorium Polski. Pozostała część, w tym najwyższe szczyty tatrzańskie – wspomniany już Gerlach oraz Łomnica (2632 m n.p.m.) – zajmuje obszar Słowacji. Najwyższym szczytem leżącym na terenie naszego kraju jest boczny wierzchołek granicznych Rysów (2499 m n.p.m.), natomiast całkowicie polski najwyższy szczyt to Kozi Wierch

o wysokości 2291 m n.p.m. Do Polski należy też siedem wielkich dolin tatrzańskich, z czego za najpiękniejszą uchodzi Dolina Kościeliska w Tatrach Zachodnich; w Tatrach Wysokich pierwszeństwo należy się Dolinie Rybiego Potoku, w jej górnej partii leży Morskie Oko.

Już w XIX stuleciu podejmowano pierwsze wysiłki mające na celu ochronę tatrzańkiej przyrody. Jednakże dopiero w 1939 r., w przededniu II wojny światowej, utworzono Park Przyrody w Tatrach, obejmujący powierzchnię ok. 8 tys. ha. W roku 1947 r., krótko po zakończeniu działań wojennych, w ramach Lasów Państwowych utworzono jednostkę administracyjną: Tatrzański Park Narodowy (TPN). Rok później powstał Tatrzański narodny park (TANAP). Utworzenie TPN w kształcie, w jakim istnieje do dziś, nastąpiło w 1954 r. Dziś TPN obejmuje powierzchnię 21 164 ha, zaś jego słowacki odpowiednik – 73 800 ha. Oba parki narodowe wchodziły w skład powołanego do życia w 1992 r. transgranicznego Tatrzańskiego Rezerwatu Biosfery.

19 listopada 2004 r. słowackie Tatry stały się miejscem katastrofy ekologicznej: dwa uderzenia huraganu, osiągającego prędkość nawet 230 km/h,

powaliły ok. jednej czwartej powierzchni drzewostanu TANAP-u w pasie o szerokości 2–5 km i długości blisko 50 km. Zniszczeniu uległo niemal 4,5 mln m³ drewna. Samą tylko wartość zniszczonego majątku instytucji państwowych i samorządowych oszacowano na 150 mln koron, czyli 16 mln zł. Przywrócenie poprzedniego stanu w ta-

Największe jezioro w Tatrach – Morskie Oko.

Kozi Wierch (2291 m n.p.m.) jest najwyższą górą leżącą w całości na terytorium Polski.

Jednym z najbardziej malowniczych i częściowo odwiedzanych zakątków Tatr po polskiej stronie jest Dolina Pięciu Stawów.

ciańskiej na zachodzie do Przełęczy Zdziarskiej na wschodzie, rozpiętość tego pasma górskiego wynosi 52 km, szerokość ok. 15 km, zaś długość grzbietu głównego – 75 km (bez uwzględnienia poprzecznie ustawionej na wschodzie grani Tatr Bielskich). Z przyczyn geologicznych pasmo podzielone jest na Tatry Zachodnie (najwyższy szczyt – Bystra 2248 m n.p.m.), Tatry Wysokie (Gerlach – 2655 m n.p.m.), masyw Siwego Wierchu (1806 m n.p.m.), a także leżące w całości na terytorium Słowacji Tatry Bielskie (Hawrań – 2152 m n.p.m.). Tatry Zachodnie mają w większości rzeźbę łagodną, natomiast Tatry Wysokie, będące najwyższą częścią pasma, cechuje rzeźba typu alpejskiego ze strzelistymi szczytami, z wysokimi ścianami i płatami wiecznego śniegu w kotłach; tutaj też skupiają się wszystkie cieka-

